

по вопросам исполнения наказаний, Кабинету Министров, Верховной Раде подготовить проекты законов Украины о пенитенциарной политике Украины, о пенитенциарной системе, о постпенитенциарной опеке, в которых законодательно закрепить обязанности, права и ответственность государственных органов, общественных организаций по ресоциализации (социальной адаптации) освобожденных от отбывания наказания в виде лишения свободы.

Литература

1. СССР и международное сотрудничество в области прав человека: Документы и материалы. - М., 1989.
2. Бандурка А.М., Севастьянов В.П. Правовое положение осужденных к лишению свободы: (Пособие). - Х.: Основа. Уч-т внутр. дел. 1997.

3. Пачевский Ю.М. Замена уголовного наказания в процессе исполнения. - М., 1982. - С. 33; Стыбирский В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. - Киев, 1987. - С. 148.

4. Зельдов С.И. Освобождение от наказания и от его отбывания. - М., 1982.

5. Селиверстов В.И. Теоретические проблемы правового положения лиц отбывающих наказание. - М., 1992.

6. Миллин А.С., Стручков Н.А., Шмаров И.В. Теоретические проблемы правового регулирования исполнения наказаний //Сов. государство и право. - 1988. - № 4. - С. 72; Натанов А.В. Условно-исполнительное протие исправительно-трудового //Воспитание и право-порядок. - 1989. - № 4. - С. 46.

УДК: 343. 222 (477)

Сердюк П.П.,
аспірант кафедри кримінального права та
кримінології юридичного факультету
ЗДУ

ИНСТИТУТ СУДИМОСТИ В НОВОМУ КК УКРАЇНИ: ДОСВІД КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Здається зайвим вгаєнигувати той факт, що нормативне рішення щодо інституту судимості (Розділ XIII КК України) було здебільшого сприйняте від Модельного кримінального кодексу для країн-учасниць СНД 1996 р. (ст. 86). Та не менш очевидний й оригінальний підхід українського законодавця стосовно цього кримінально-правового інституту. Незважаючи на, здавалося б, загально відомий зміст судимості, тим не менше, визначення її соціально-правової природи, на наш погляд, може бути кращого ставлення. Просто незрозуміло, чому "руки фазікців не доводять" до ґрунтовного її дослідження? Між іншим, доля цього інституту частково "висіла на волоску". Наприкінці 50-х років XX ст. висловлювалась думка про ліквідацію цього інституту [1], неодноразово вона повторювалась і в роки загостреного "гуманістичного ренесансу" (поч. 90-х р.р. XX ст.). Однак, голос прихильників іншої точки зору здався законодавцю більш бажаним. І це, можливо, правильно. Ймовірно, таке протисторство думок зумовлене

відсутність повноти та єдності, а головне сенсу розуміння судимості як кримінально-правового інституту. Під судимість в теорії радянського кримінального права розуміли "офіційно удостоверений факт осуждения в прошлом лица за совершенное преступление" [2], чи як правове положення особи, яке створене фактом засудження його судом до певної міри покарання за винятний злочин, яке у випадках, передбачених законом може проявлятися в настанні для цієї особи певних наслідків кримінально-правового і загально правового характеру [3]. В кінці минулого століття визначення поняття судимості не зазнало принципових змін, хіба що, час від часу, слова "факт засудження" замінювались словами "у зв'язку з постановленням обвинувального вироку" [4]. Більш близьким до її пенальної складової є визначення судимості, що репрезентована нам А.О. Пінаєвим. Він зазначає, що судимість це: "визнанное назначением уголовного наказания правовое положение осужденного, влекущее предусмотренные законом негативные последствия" [5]. Найбільш повно в

відповідність реаліям ст. 88 КК України ("Правові наслідки судимості") володіє визначення судимості, яке подає М.І. Бажановим. Він визначає її як: "вступлення в законну силу обвинительного приговору суда з назначенням люду определенного наказания, в результате чего создается определенный правовой статус личности, связанный с целым рядом ограничений и других неблагоприятных последствий" [6]. Загальним для усіх визначень є те, що вони називають судимість правовим наслідком засудження особи за вчиненій злочин, що породжує її особливе правове становище [7]. Класично, задачею інституту судимості називалося не тільки досягнення виправлення особи, але й закріплення цього виправлення після відбуття не покарання [8]. Судимість, відповідно ст. 47 Основ кримінального законодавства Союзу РСР и союзных республик, пов'язана з призначенням покарання [9]. Отже, за судимість визнавалася роль фактору, впливаючого на призначення покарання. В.М. Коган з цього приводу зазначає: "Представляется, что судимость должна иметь только уголовно-правовое значение как факт, влияющий на меру наказания и вид режима. Всякое иное значение судимости есть привнесённая форма клеймения и не должна иметь места" [10]. Очевидним є той факт, що переважна більшість вчених межі цього особливого становища бачать від дня набрання законної сили обвинувальним вироком до погашення або зняття судимості. В раніше діючому кримінальному законодавстві початок судимості не вказувався, а називався в кримінально-правовій доктрині. Так як судимість пов'язувалася з призначенням і виконанням покарання означена мотивація початкового моменту судимості апелювала до кримінально-процесуального та виправно-трудового законодавства, адже виконувати покарання можливо було лише зі вступом вироку у законну силу. Нам уявляється таке розуміння початкового моменту судимості одностайним, незважаючи на те, що його інституцізовано в ч. 1 ст. 88 КК України і навіть на те, що такий підхід підкріплено "авторитетом" Модельного КК для країн-учасниць СНД 1996 р. Давайте проаналізуємо положення ст. 88 КК України з точки зору основних принципів кримінального права і відповідності іншим кримінально-правовим інститутам.

Згідно з ч. 2 ст. 88 КК України судимість має правове значення у разі винесення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України. Яке ж правове значення має судимість при винесенні нового злочину? Судимість встановлює граничну межу для повторності. Відповідно до ч. 4 ст. 32 КК України повторність злочинів може мати місце лише до моменту погашення або зняття судимості за попередній злочин, але слід зазначити, що в ст. 32 КК України вказана лише кінцева межа повторності, показуючим якої є стан судимості, а тому для початкової межі повторності судимість значення не має. Наявність судимості в контексті ч. 1 ст. 88 КК України не має правового значення для застосування ст. 71 КК України (Призначення покарання за сукупністю вироків), адже остання підлягає застосуванню,

якщо засуджений вчинив новий злочин після постановлення вироку (а не після набрання ним законної сили), але до повного відбуття покарання. Тому слід визнати неправильною судову практику, що не враховує цього акценту. А. був засуджений по ч. 2, 3 ст. 185 КК України на підставі ст. 71 КК України до трьох років і одного місяця позбавлення волі. Судова колегія по кримінальним справам апеляційного суду Запорізької області змінила вирок засудженому А. в частині призначення покарання, посилаючись на такі міркування А. засуджений місцевим судом Ленінського району м. Запоріжжя 09.01.2002 р. Цей вирок вступив в законну силу 13.03.2002 р. (ст. 401 КПК України), тому відповідно до ст. 88 КК України на момент винесення нового злочину 08.03.2002 р., А. вважається вільним, а отже при призначенні покарання А., місцевий суд повинен був керуватися не ст. 71 КК України, а ст. 70 КК України (Призначення покарання за сукупністю злочинів) [11]. Та причину такого рішення незалежно зрозуміти, адже судді зникли до того, що в КК України (1960 р.) початкового моменту судимості не зазначалося і, як правило, її відлік зівся з моменту постановлення обвинувального вироку.

Судимість має значення для рецидиву злочинів. Відповідно ст. 34 КК України (Рецидив злочинів) рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Отже, є конституційною ознакою легального рецидиву. Останній в КК України репрезентовано як обставину, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України) і (або) враховується як повторність в кваліфікованих складах злочинів.

Л. Іногамова-Жегай вказує: "...судимость лица, являющаяся основанием для признания совершенного преступления неоднократным, будет квалифицирующим признаком при указании в статье Особенной части УК неоднократности преступлений...". [12]. Те саме стосується і КК України. Практично у всіх коментарях нового КК України українські вчені-криміналісти, коментуючи ст.ст. 188, 201, 203, 204, 212, 213, 225, 234, та ін. КК України під словами "раніше судимий за злочин, передбачений цією статтею", "раніше була засуджена за цією статтею", що вміщені в кваліфікованих складах, як кваліфікувальні ознаки, пропонують розуміти те, що такі злочини знову вчинюються особами, які мають не погашену і не зняту судимість за вчиненій злочин, передбачений відповідною статтею КК. З цим підходом солідарні й російські колеги. Ю.М. Вожежницький вказує, що: "В ряде статей Особенной части УК РФ в качестве квалифицирующего преступление обстоятельства предусмотрено совершение нового преступления лицом, имеющим судимость за такое же преступление. Так в соответствии с п. "б" ч. 3 ст. 126 УК РФ положение человека является квалифицированным, если совершено лицом, ранее судимым за названное преступление" [13]. Хоч в п. "б" ч. 3 ст. 126 КК РФ зазначаються слова: "совершены лицом, ранее судимым за...", а не "совершены лицом, имеющим судимость...". За таких би обставин сенс

тлумачення цієї норми змінився б. Оскільки повторність охоплює собою судимість, остання не може охоплювати і включати повторність, якщо ознака "особово, раніше судимов" точно вказується в кваліфікованому складі відповідної статті Особливої частини КК України. Якщо слова "особово, раніше судимов за..." або "особово, яка була засуджена за...", що наповнять зміст кваліфікованих злочинів, передбачених ст. ст. 133, 164, 165, 188, 201, 203, 204, 212, 213, 225, 226, 228, 234, 248, 249, 296, 302, 331, 382 КК України розуміти за предвзяту обов'язковість стану судимості суб'єкта цього злочину за вчинення злочину, передбаченого відповідними статтями КК України, то в світлі ч. 1 ст. 88 КК ми маємо очевидну невідповідність у застосуванні вказаних норм принципу справедливості та рівності осіб перед законом. Наприклад, Ч. був засуджений судом за ч. 1 ст. 188 КК України (Вкрадення шляхом демонстрації та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання). Обвинувальний вирок суду був постановлений 04 липня 2002 р., за яким Ч. було призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. 09 липня 2002 р. Ч. знову вчинив вкрадення шляхом демонстрації обладнання кабельної лінії зв'язку, тобто вчинив злочин, передбачений ст. 188 КК України до дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду, поставленого 04 липня 2002 р. Отже, відповідно до положень ч. 1 ст. 88 КК України Ч., вчинивши злочин 09 липня 2002 р. вважається таким, що не має судимості, а тому кваліфікація дій Ч. за ч. 2 ст. 188 КК України неможлива. Така ж ситуація характерна і для решти вісімнадцяти складів злочинів, що були названі вище. Суд, призначаючи Ч. покарання за злочин, який він вчинив

09 липня 2002 р., застосовуючи ст. 71 КК України може призначити остаточне покарання, приєднавши "невідбуте" покарання за вироком від 04 липня 2002 р., - максимумальне для даного виду покарання, встановлене в загальній частині КК України (якщо це штраф, то одна тисяча неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а якщо позбавлення волі, то п'ятнадцять років). Присутство, що Ч. повторно вчинив цей самий злочин після засудження (04 липня 2002 р.), не

09 липня 2002 р., а скажімо, 21 липня 2002 р. Вирок, за яким Ч. був засуджений до штрафу вже набув законної сили, отже діянню Ч., яке було вчинено 21 липня

2002 р. слід вже кваліфікувати за ч. 2 ст. 188 КК, як злочин, вчинений особово, раніше судимов за злочин, передбачений цією статтею. Відповідно до положень ч. 4 ст. 12 КК України (Класифікація злочинів), злочин, передбачений ч. 2 ст. 188 КК України віднесено до категорії тяжких (це безумовно справляє вплив на численні правові наслідки для засудженого). Але єдине, що змінилося в змодельованій ситуації, так це те, що повторний злочин було вчинено на дванадцять днів пізніше ніж у попередній. Ще більш загострення може здатися схоже становище із застосуванням ст. 296 КК України (Зуліганство). Так, якщо особа засуджена за ч. 1 ст. 296 КК України (санкція не передбачає позбавлення

волі), знову вчинить зуліганство до дня набуття законної сили обвинувальним вироком суду, наступна кваліфікація можлива лише за ч. 1 ст. 296 КК України з врахуванням п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України при призначенні покарання за цей повторний злочин. Та якщо уявимо собі, що "друге" зуліганство було б вчинено декількома днями пізніше, тобто після набуття вироком по першій справі законної сили, то кваліфікація вже має бути виражена у формулі: ч. 3 ст. 296 КК України - зуліганство, вчинено особово, раніше судимов за зуліганство. Санкція цієї норми передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Чи можна назвати цю ситуацію такою, що відповідає принципу справедливості в кримінальному праві? Напевно чи. На нашу думку, причиною цього негативу є редакція ч. 1 ст. 88 КК України. Погляньмо на це питання з іншого боку. Якщо відійти від загальноприйнятого розуміння слів "раніше судимов", "як раніше була засуджена" і сприймати їх як юридично-технічний засіб позначення повторності, яка не обов'язково пов'язана з офіційним станом судимості особи (в сенсі ст. 88 КК України), то це по-перше, урізало б повторність і легальний рецидив злочинів, тобто правові наслідки для особи, яка вчинила повторно злочин до її засудження, і особи, що подібне вчинила після засудження (до становлення вироку суду в якому останній виключає негативну оцінку поведінки цієї особи від імені держави). Для того, щоб бути точним, слід зазначити, що законодавець в одному відомому нам випадку, на нормативному рівні, урізав повторність і легальний рецидив, а саме в ч. 2 ст. 234 КК України (Незаконні дії щодо приватизаційних паперів), але ми погодилися би з тим, що це не є переконливим аргументом на користь твердження, що будиного законодавець розцінює повторність і легальний рецидив як юридично рівнозначні феномени; по-друге, за судимість як кримінально-правовим інститутом залишилися би лише функції покарання кінцевої межі темпорального існування повторності (ч. 4 ст. 32 КК України) і предвзятої складової рецидиву як обставини, що впливає на індивідуалізацію, а не диференціацію кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України). Отже, таке розуміння зазначених вище слів буде, очевидно, неправильним, адже воно суперечить нормативно вираженому спрямуванню кримінальної політики нашої держави.

Процесуальний строк для набуття вироком законної сили має, хоч як це не тавтологічно звучить суто процесуальну природу і зумовлений необхідністю надати зацікавленій особі юридичну можливість оскаржити рішення суду. День постановлення вироку і є днем засудження винних дій особи, про це красномовно каже, скажімо, ст. 71 КК України. Поняття судимості, як зазначалось, традиційно пов'язується з фактом засудження, а останнє має місце в момент постановлення вироку. "Матеріалізація" процесуального строку, який має власну причинну існування, призводить до несправедливості при застосуванні означених норм. Судова практика засвідчує

нам, що судді не завжди "погоджуються" з таким законодавчим рішенням і продовжують вважати особу "раніше судимою" після її засудження до дня набрання законної сили обвинувальним вироком. Прикладом може бути кримінальна справа по звинуваченню С. 21 грудня 2001 р. С. був засуджений місцевим судом Заводського району м. Запоріжжя по ч. ч. 2, 3 ст. 185 КК України до трьох років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК України з випробуванням тривалістю один рік, але до дня набрання законної сили обвинувальним вироком С. 28 грудня 2001 р. знову винен злочин (ч. 2 ст. 185 КК України). У вирокі суду від 29 травня 2002 р. С. вказується, як раніше судимий і ця ознака враховується при призначенні покарання [14]. З позиції ч. 1

ст. 88 КК України суд не міг врахувати це як судимість, однак, як нам уявляється, в цьому випадку, якщо б суд не врахував це як судимість, він винен би у відповідності із буквою закону, але напевно чи це рішення було б справедливим. Помітте юридичну, що подано у ст. 34 КК України, пов'язується з наявністю у особи судимості під час винесення нею нового злочину. Отже, та ж сама ситуація, якщо особа, що винесла умисний злочин і була засуджена за це діяння, винесить новий умисний злочин до набуття юридичної сили обвинувальним вироком суду за перший злочин - немає рецидиву (ч. 1 ст. 88 КК України), а якщо ця особа винесить теж саме на кілька днів пізніше - рецидив злочинів. Подібний стан речей має місце і в КК Російської Федерації (ст. 86 КК РФ).

На нашу думку, найважливіші аргументи на користь жибності підходу щодо темпоральних меж судимості (ч. 1 ст. 88 КК України) можна віднайти, проаналізувавши особливості функціонування норм, передбачених ст. 75 КК України (Звільнення від відбування покарання з випробуванням) і ст. 79 КК України (Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років). Згідно з ч. 3 ст. 88 КК України особи, які звільнені від відбування покарання не визнаються такими, що не мають судимості. Виходячи з положень п. 1 ст. 89 КК України (Строк погашення судимості) строк судимості осіб, засуджених відповідно до ст.ст. 75, 79 КК України рівний іспитовому строку, який призначений судом. В ст. 1143 Виправно-трудового кодексу України (Обчислення іспитового строку) зазначено, що іспитовий строк обчислюється з моменту проголошення вироку (ухвали) суду. Отже, якщо засуджена особа винесла новий злочин після проголошення вироку (іспитовий строк вже перебігає), але до набуття ним законної сили, така особа не має судимості з точки зору ч. 1 ст. 88 КК України і одночасно не вважається такою, що не має судимості з огляду на п. 1 ст. 89 КК України. Але ж це юридичний нонсенс!

Схожа практика характерна і для КК РФ. Так в ухвалі Судової колегії з кримінальних справ Верховного Суду РФ пояснюється на ст. 73 КК РФ (Умовне засудження) вказано: "при усложном осуждении (аналог ст. 75 КК України - доп. назви - П.С.) течение испытательного срока начинается с момента провозглашения приговора"

[15]. Але ж в ч. 1 ст. 86 КК РФ (Судимість) зазначено: "Лицо, осужденное за совершение преступления, считается судимым со дня вступления обвинительного приговора суда в законную силу..." [16]. Далі навіюється синдром "де-юре" і коментарі зайві.

Згідно з ч. 3 ст. 88 КК України особа, звільнена від покарання вважається такою, що немає судимості. Виходячи зі змісту усіх відомого рішення Конституційного Суду України, моментом виникнення кримінальної відповідальності вважається момент набрання законної сили обвинувальним вироком. Отже, якщо суд на підставі ч. 4 ст. 74 КК України звільняє особу від покарання, то тоді виходить, що кримінальна відповідальність засудженої особи виникає в день набрання законної сили обвинувальним вироком і саме цього дня особа повинна вважатися звільненою від покарання, адже лише кримінальна відповідальність може бути підґрунтям покарання.

Таким чином, особа, звільнена від покарання не зазнає будь-яких правових наслідків кримінальної відповідальності, окрім засудження її діяння у вирокі суду в день його проголошення, тобто ще до "виникнення кримінальної відповідальності". В світлі ч. 4 ст. 32 і ч. 3 ст. 88 КК України це породжує ситуацію, коли погорність в судовій практиці "відсутня" для особи, яка була звільнена від кримінальної відповідальності за раніше винесений злочин, або якщо судимість за цей злочин було знято або погашено (тобто такої вже не існує) і для особи, яка була звільнена від покарання, адже вважається такою, що немає судимості, хоч звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання говорить про різній ступінь суспільної небезпечності особи злочинця. Але, слід зазначити, що виходячи зі змісту ч. 4 ст. 32 КК України сам факт "не виникнення" судимості не є умовою, демонструючи погорність.

Ще одним незрозумілим питанням, на яке ми звернемо нашу увагу, буде питання: що означають слова в ч. 3 ст. 88 КК України "засуджені за вироком суду без призначення покарання"? Волею від вони є наслідкомом ще з "Постанови Пленума Верховного Суду СРСР від 18 березня 1970 р. № 4 зі змін. від 21 вересня 1977 р. № 11". В цій Постанові в п. 5 вказано: "При постановленні обвинительного приговора без назначения наказания..." [17]. Але, виходячи з реальніми діями "законодавства про кримінальну відповідальність" - постановлення обвинувального вироку без призначення покарання є юридично неможливим. Тому не можна погодитися з думкою А.О. Пінаєва, що засудження без призначення покарання може мати місце у випадках, передбачених ч. 4 ст. 74, ч. 5 ст. 74, ст. 49, ст. 86 КК України [18], адже вони, за винятком ч. 5 ст. 74, ст. 49 КК України, є різновидом звільнення від покарання, яке в свою чергу передбачене в ч. 3 ст. 88 КК України, як самостійний демонстративний судимість фактор. Апелювання ч. 5 ст. 74 КК України (Звільнення від покарання і його відбування) до ст. 49 КК України (Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строку давності) із зазначенням

"особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених ст. 49 цього Кодексу" видається нам безглуздом, так як при наявності підстав, передбачених ст. 49 КК України, особа повинна бути звільнена (адже зазначено в імперативній формі: "особа звільняється") не те щоб від покарання, а взагалі від кримінальної відповідальності.

Таким чином, розглянувши основні питання інституту судимості в новому КК України, ми приходимо до висновку, що існує нагальна потреба внести зміни до КК України в частині зазначених зауважень.

Використана література

1. Ниліфоров Б.С. О рецидиве и судимости // Сов. гос. и право. - 1957. -

№ 5. - С. 100-105; Кудрявцев В.Н., Ниліфоров Б.С. Ограничение прав по проекту Основных начал уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик // Сов. гос. и право. - 1958. - № 7. - С. 112-114; Пытновский А.А. Основные вопросы уголовного права в проекте Основных начал уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик // Сов. гос. и право. - 1958. - № 9. - С. 86.

2. Курс советского уголовного права. - Том 3. Часть общая. Наказание. - М.: "Наука", 1970. - С. 310.

3. Курс уголовного права. Общая часть. Том 2: Учение о наказании. Учебник для вузов. Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецовой и канд. юрид. наук доц. И.М. Тяжковой. - М.: Изд. ЗВРЦАЮ, 1999. - С. 279; Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник. За ред. проф. П.С. Матишевського, доц. П.П. Андрушина, С.Д. Шатченка. 2-е вид. - К.: Юрінком Інтер, 1999. - С. 428.

4. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Том 2. - П.: Изд-во Пензен. ун-та, 1970. - С. 449-450.

5. Пычнев А.А. Курс лекций по общей части уголовного права. Книга вторая "О наказаниях". - Харьков: Харьковское юридическое 2002. - С. 91.

6. Бажанец М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Конспект лекций. - Днепрпетровск: "Парогі", 1992. - С. 162.

7. Пычневский Ю.М. Судимость // Уголовное право. - 2000. - № 3. - С. 35.

8. Гавина В.В. Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву. -Х.: Издат. при ХГУ, издат. объедин. "Выща школа", 1979. - С. 9.

9. Закон ССР и Постановления Верховного Совета СССР. - М.: Издат. сов. дет. труд. СССР, 1959. - С. 48.

10. Козач В.М. Социальный механизм уголовного правосудия. - М.: "Наука", 1983. - С. 109.

11. Стара № 11-1118/02 // Архів Апеляційного суду Закарпатської області.

12. Ілюганова-Хегалі Л.В. Неодносторонність і конкуренція норм: некоторые спорные вопросы квалификации преступлений и назначения наказания // Уголовное право. - 2002. - № 2. - С. 32.

13. Пычневский Ю.М. Судимость // Уголовное право. - 2000. - № 3. - С. 37.

14. Стара № 2280204/02 // Архів місцевого суду Шевченківського району м. Закарпатська.

15. Вестник Верховного Суда Российской Федерации - 2001. - № 3. - С. 16. Уголовный кодекс Российской Федерации. Официальный текст по состоянию на 15 декабря 2001 года. - М.: Изд-во "НОРМА", 2001. - С. 36.

17. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924-1977). Часть 2. - М.: Изд. "Известия Советов народных депутатов СССР", 1978. - С. 139.

18. Пычнев А.А. Вказ праці. - С. 91.